

احمد قوام؛ مردی متعلق به عرصه سیاست

۳ آذر ۱۴۰۳ ساعت ۹:۱۰

احمد قوام، معروف به قوام‌السلطنه یکی از شخصیت‌های معروف سیاسی در دوران قاجار و پهلوی است که بیشتر به دلیل عملکرد موفقش در غائله آذربایجان ایران شناخته شده است؛ اما واکاوی در زندگی سیاسی و اجتماعی او نشان می‌دهد که وی از نقاط عطف سیاسی دیگری نیز برخوردار است و در دوران فعالیت‌های سیاسی‌اش اقدامات زیادی انجام داده است. . .

احمد قوام، معروف به قوام‌السلطنه یکی از شخصیت‌های معروف سیاسی در دوران قاجار و پهلوی است که بیشتر به دلیل عملکرد موفقش در قائله آذربایجان ایران شناخته شده است؛ اما واکاوی در زندگی سیاسی و اجتماعی او نشان می‌دهد که وی از نقاط عطف سیاسی دیگری نیز برخوردار است و در دوران فعالیت‌های سیاسی‌اش اقدامات زیادی انجام داده است. از این حیث می‌توان وی را شخصیتی مؤثر در تحولات سیاسی ایران دانست. با این توضیحات، به برخی از مهمترین نقاط عطف سیاست‌ورزی احمد قوام پرداخته می‌شود.

احمد قوام کیست؟

احمد قوام سیاستمدار معروف ایرانی در سال ۱۲۵۲ شمسی در تهران به دنیا آمد. پدر قوام بعد از آنکه مستوفی آذربایجان شد از طرف ناصرالدین شاه ملقب به معتمدالسلطنه گردید. «احمد هنوز بیش از یک سال نداشت که مادر خود را از دست داد. او از ۶ سالگی تحصیلات مقدماتی را آغاز کرد و سپس تحصیلات متوسطه و عالی خود را آغاز نمود. قوام به تعلیم حسن خط پرداخت و نزد میرزا کاظم خوش‌نویس مشق خط کرد به طوری که خط شکسته و نستعلیق را استادانه می‌نوشت.» ۱ قوام در دوران جوانی و پادشاهی ناصرالدین شاه توانست به دربار راه یابد. در دوران مظفرالدین شاه به سمت وزیر اعظم و صدراعظم نائل شد و در همان دوران جوانی به یک سفر خارجی رفت و دو سال در آنجا اقامت نمود. بعد از بازگشت به ایران و از سرگیری فعالیت‌های خود، در دوران مظفرالدین شاه به قوام‌السلطنه ملقب گردید. بعد از آن قوام در عرصه‌های بیشتری از سیاست دیده شد و به فعالیت‌های گسترده‌ای پرداخت.

نخست‌وزیری در دوره قاجار

قوام‌السلطنه برای اولین بار در سال ۱۳۰۰ و بعد از سقوط کابینه سیدضیا به نخست‌وزیری رسید. مهمترین اتفاقی که دوران

صدارت وی به وقوع پیوست، سرکوبی جنبش محمدتقی خان پسیان و میرزا کوچک خان جنگلی بود. بر این اساس «در پائیز سال ۱۹۲۱ م، قوای دولتی به دستور قوام به خراسان اعزام شد اما به تحریک دولت خانهای خراسان با دستجات مسلح خود وارد کارزار شدند و کلنل محمدتقی خان در نبردی که با دسته‌جات مسلح کردهای قوچان داشت کشته شد.» ۲ علاوه بر این در دوران نخست‌وزیری قوام در این دوره شاهد واگذاری امتیاز استخراج نفت شمال به کمپانی استاندارد اویل آمریکا نیز هستیم که واکنش جدی و سریع شوروی را به دنبال داشت ۳ که در نهایت چند ماه بعد از این اتفاق قوام استعفا داد.

قوام در دوره قاجار یکبار دیگر موفق به احراز پست نخست‌وزیری گشت. وی در سال ۱۳۰۱ مجدداً مأمور تشکیل کابینه شد. در این دوره وندل ویلکی نماینده مخصوص رئیس‌جمهوری آمریکا از ایران بازدید به عمل آورد و به دنبال آن پرزیدنت روزولت اعلام نمود آمریکا آماده است به ایرانیان کمک کند. سپس به منظور سروسامان دادن اوضاع مالی و اقتصادی و نظامی ایران مذاکراتی درباره استخدام مستشاران آمریکایی صورت گرفت که در نتیجه آن چند هیأت مستشاری وارد ایران شدند که مهمترین آن مستشاران مالی بودند که ریاست آنان با دکتر میلسپو بود. ۴ به طور کلی قوام در دوره پهلوی اول سمتهای مختلف دیگری نیز عهده‌دار شد و توانست اقداماتی را انجام دهد. وی در این دوره تلاش زیادی نیز جهت کاهش قدرت رضاشاه انجام داد؛ اما در نهایت نتوانست کاری از پیش ببرد. او حتی یکبار نیز به اتهام ترور رضاشاه دستگیر و مدتی روانه زندان شد و همین موضوع باعث شد تا برای مدت طولانی یعنی از زمان سقوط پهلوی اول و روی کار آمدن محمدرضا شاه از فعالیتهای سیاسی برکنار ماند.

سیاست‌ورزی قوام در دوره محمدرضا شاه پهلوی

-نخست‌وزیری سوم

قوام در سال ۱۳۲۱ و در اوج بحران اقتصادی، مجدداً سکان نخست‌وزیری را عهده‌دار شد تا به رتق و فتق امور بپردازد. از اقدامات مهم قوام در این دوره تأسیس وزارتخانه جدیدی به نام وزارت خواروبار بود که در جهت حل بحران نان صورت گرفت. از دیگر اقدامات قوام در این راستا و در رابطه با حل مشکلات اقتصادی، به مانند دوره دوم نخست‌وزیری استخدام یک هیأت مستشاری به ریاست دکتر میلسپو بود که همراه با آن یک هیأت مستشاری مالی نیز وارد شد. «رئیس مستشاران مزبور زیر نظر وزارت دفاع آمریکا عمل می‌کرد و با تأیید پادشاه هر نوع تصمیمی را نسبت به استخدام، اخراج، انتقال و تحقیق در مورد نیروهای مسلح ارتش شاهنشاهی ایران به اجرا می‌گذاشت.» ۵ بعد از این دوره از نخست‌وزیری که چند ماه بیشتر دوام نداشت، قوام به دلیل عدم موفقیت در حل مشکلات اقتصادی از نخست‌وزیری استعفا داد.

دوره چهارم نخست‌وزیری

دوره چهارم نخست‌وزیری قوام را می‌توان مهمترین دوره نخست‌وزیری و نیز سیاست‌ورزی او دانست. این دوره که آغاز آن مربوط به بهمن سال ۱۳۲۴ است، شاهد بحران جدایی آذربایجان از ایران است. البته بحران مذکور پیش از نخست‌وزیری قوام آغاز شده

بود؛ اما از آنجا که دولت قبلی موفق به حل آن نشده بود، با انتخاب قوام به نخست‌وزیری تلاش شد تا به بحران مذکور پایان داده شود. در این بحران حزب دموکرات که به رهبری پیشه‌وری و حمایت مستقیم شوروی تشکیل شده بود، با بهانه قرار دادن بحران اقتصادی و سایر مسائل، درصدد جدا کردن آذربایجان از ایران برآمد. از سویی خودداری اتحاد شوروی از خروج نیروهای خود از ایران نیز، بر شدت بحران و وخامت اوضاع افزوده بود.

نیروهای شوروی در زمان جنگ جهانی دوم به همراه نیروهای متفقین وارد کشور شده بودند و طبق موافقت صورت گرفته باید بعد از پایان جنگ از ایران خارج می‌شدند؛ اما این اتفاق تا آن زمان صورت نگرفته بود. البته روابط ایران و شوروی کمی پیش از این موضوع به دلیل رد درخواست شوروی جهت کسب امتیاز نفت، سرد شده بود. در کنار این شرایط، در روز ۱۲ شهریور ۱۳۲۴، فرقه دموکرات آذربایجان به رهبری جعفر پیشه‌وری با انتشار بیانیه‌ای مشتمل بر یک مقدمه و ۱۲ ماده که حاوی نظرات اساسی فرقه مؤسسان فرقه بود، موجودیت خود را رسماً اعلام کرد.^۶

حزب دموکرات علاوه بر برخورداری از حمایت مستقیم شوروی از حمایت حزب توده نیز برخوردار بود. مشابه این حرکت در کردستان نیز صورت گرفت و عملاً کشور با بحران سیاسی حاکمیت سرزمینی خود مواجه گشت. در این شرایط دولت ایران طی نامه‌های متعدد از شوروی خواست تا دست از حمایت خود از حرکت‌های جدایی‌طلبانه بردارد؛ اما شوروی بدون توجه به درخواست‌های ایران به کار خود ادامه داد. در این راستا، مذاکراتی با وساطت انگلیس و آمریکا برای حل بحران صورت گرفته اما این موضوع نیز تا پیش از نخست‌وزیری قوام به جایی نرسید. قوام بعد از روی کار آمدن، با نشان دادن حسن نیت کشور ایران و با سفرهای متعدد به مسکو، زمینه حل بحران را ایجاد نمود.

طبق این مذاکرات سه موضوع مورد مذاکره قوام و مقامات شوروی قرار گرفت. اول «نفت، که مولوتف کمیسر امور خارجه شوروی عقیده داشت «شرط ابراز دوستی صادقانه ایران و شوروی این است که امتیاز نفت شمال به دست شوروی داده شود، دوم در خصوص آذربایجان مولوتف، مولوتف، اعتقاد داشت که این امر است داخلی که باید بین دولت ایران و آذربایجان تصفیه گردد. سوم موضوع تخلیه ارتش سرخ از ایران که قبول می‌کند قسمتهایی از خاک ایران را تخلیه کند.»^۷

قوام در پاسخ به درخواست‌های شوروی، عنوان نمود عملی شدن شروط شوروی به خصوص در مورد نفت منوط به تصویب نمایندگان و بر اساس قانون اساسی خواهد بود. بعد از مذاکره و توافق صورت گرفته، شوروی نیروهای خود را از ایران خارج کرد و به فاصله اندکی از آن، پیشه‌وری و طرفدارتش توسط ارتش متواری و یا دستگیر شدند و به این ترتیب قائله آذربایجان خاتمه یافت. بعد از تشکیل مجلس پانزدهم نیز، کابینه جدیدی معرفی و اعضای جدید قرارداد نفتی منعقد بین ایران و شوروی را باطل اعلام کردند و بدین گونه یکی از مهمترین و بحرانی‌ترین مسائل ایران حل گشت.

سرانجام احمد قوام در تاریخ **۳۱ تیر ۱۳۳۴** در سن هشتاد و دو سالگی به علت سکته مغزی از دنیا رفت.

۱. باقرعاقلی، میرزا احمد خان قوام السلطنه در دوران قاجاریه و پهلوی، انتشارات جاویدان، ۱۳۷۱، ص ۴۹
 سیدجلالالدین مدنی، تاریخ سیاسی معاصر ایران، قم، دفتر انتشارات اسلامی، ۱۳۹۱، چاپ هفدهم، صص ۱۶۱-۱۶۲
 عاقلی، همان، ص ۳۰۹
 عبدالرضا هوشنگ مهدوی، روابط خارجی ایران (از ابتدای دوران صفویه تا پایان جنگ دوم جهانی) تهران، انتشارات
 امیرکبیر، چاپ یازدهم، ۱۳۸۵، ص ۴۱۶
 علیرضا ازغندی، روابط خارجی ایران (۱۳۲۰-۱۳۵۷) تهران: نشر قومس، ۱۳۸۴، چاپ ششم، ص ۱۲۲
 ازغندی، همان ص ۱۴۲
 مدنی، همان، ص ۳۰۸

آدرس مطلب :

<https://www.cafetariikh.com/news/۳۶۶۷۱/سیاست-عرضه-متعلق-مردی-قوام-احمد>